

De beste kansen voor het Korhoen

L. Hilgers

Het Natuurbeleidsplan (NBP) lijkt tot een aantal concrete maatregelen te leiden: in het kader van de regeling Effectgerichte Maatregelen en het aspect soortbescherming, beide voortkomend uit het NBP, is in juni 1991 door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij het 'Soortbeschermingsplan Korhoen' gepresenteerd. In dit plan worden maatregelen voorgesteld, waarmee in totaal ongeveer 2,5 miljoen gulden is gemoeid. Het plan is er voornamelijk op gericht om de populatie van de Sallandse Heuvelrug te steunen.

Kort samengevat zou het plan als volgt omschreven kunnen worden. Gedurende de eerste fase wordt op de 'proeftuin' Sallandse Heuvelrug (prioriteitsgebied nr. 1) een aantal beheersmaatregelen op hun effectiviteit getoetst. Leveren deze de gewenste resultaten op, dan treedt fase twee in werking, welke bestaat uit de herintroductie van korhoenders in de prioritair gebieden 2 tot en met 4, die gelegen zijn op de Veluwe en in Drenthe. Omdat de soort inmiddels is verdwenen uit deze gebieden neemt in het plan de herintroductie van korhoenders een prominente plaats in. Nu zijn er wel praktijkervaringen opgedaan met het uitzetten van korhoenders, maar die zijn geenszins bemoedigend. Soms, omdat geen aandacht werd besteed aan biotoopverbetering (Van Vessem et al., 1990), maar ook vanwege moeilijk te controleren besmetting met ziekten of door tijdens de opfok ontstane gedragsproblemen (Van Bockstaele, 1990; Robertson & Dowell, 1990). Herintroductie lijkt een aardig idee, waarmee in de politiek goede siet gemaakt kan worden, maar in de praktijk blijkt het een bijzonder moeilijk uitvoerbaar middel met een geringe kans op succes.

Een plan tot het behoud van de korhoenders in Nederland moet dan ook alles op alles zetten om de korhoenders die er nog zijn ook werkelijk te behouden. Tegen deze achtergrond is het onduidelijk, waarom het criterium 'actuele aanwezigheid van een populatie' niet zwaarder heeft gewogen bij de selectie van kansrijke gebieden. Was dat wel het geval geweest, dan zou een aantal terreinen in Midden-Brabant anders gepriori-

teerd moeten worden, omdat daar nog steeds korhoenders voorkomen. Kennelijk bestaat er een vootopgezette mening, dat heidevogelpopulaties in het zuiden van het land per definitie kansloos zijn. En, wat erger is, deze opvatting leidt tot een onjuiste weergave van de werkelijke en potentiële situatie in Midden-Brabant. In dit artikel zal een poging worden gedaan om deze bewering te onderbouwen.

De vitaliteit van de Brabantse populatie

In het 'Soortbeschermingsplan Korhoen' wordt een opsomming gegeven van meer of minder kansrijk geachte terreinen. Daarin wordt onzorgvuldig omgesprongen met de informatie, die beschikbaar is over de Middenbrabantse

Plat form

In deze rubriek komen auteurs aan het woord, die vanuit hun kennis uit onderzoek en/of praktijkervaring hun visie geven op bepaalde beleidsvoornemens, -plannen, nota's e.d. Hier volgt een bijdrage van L. Hilgers.

heideterreinen. Kampina, Oirschotse-, Landschotse- en Neterselse Heide worden genoemd als terreinen waar 'nog korhoenders worden waargenomen' (fig. 1.). Helaas gaat dat niet meer op voor Kampina, Landschot en Netersel. Opvallender is echter, dat terreinen, waarin nog wel korhoenders voorkomen, niet genoemd worden: Regte Heide en Loonse en Drunense Duinen. De korhoendertellingen in deze regio van 1976 tot en met 1989 (Braam, 1990) en de telgege-

vens uit 1990 en 1991 zijn in tabel 1 weergegeven. Zowel in 1989 als in 1990 zijn bewijzen voor broedgevallen op de Regte Heide verzameld. In beide gevallen betrof het waarnemingen van hennen met jongen.

Vergelijking van de Brabantse met de landelijke gegevens (Niewold, 1988) toont aan, dat in Noord-Brabant de daling van het aantal baltende hanen op de bolderplaatsen aanzienlijk geleidelijker is verlopen dan elders. Gemiddeld genomen bedroeg de afname landelijk (exclusief Overijssel) 21,3% per jaar; in Noord-Brabant was dat getal 16,8% per jaar. Binnen Noord-Brabant valt met name de regio Midden-Brabant op. Dat is de regio waarin alle in deze tekst genoemde terreinen liggen. In 1976 bevond zich in totaal 27% van alle getelde Nederlandse kothanen op de Middenbrabantse terreinen; in 1987 bedroeg dit aandeel 45%. Na 1987 daalde het relatieve aandeel van Midden-Brabant weer enigszins. De Regte Heide en de Oirschotse Heide konden in de jaren tachtig steeds gerekend worden tot de beste Nederlandse terreinen. De Oirschotse Heide is zelfs jarenlang het terrein geweest, dat de grootste korhoenderpopulatie van Nederland telde. Uit Niewold (1987) valt bovendien op te maken, dat de legselgrootte en de gemiddelde omvang van de eieren op de Regte Heide groter waren dan op de Sallandse Heuvelrug en het Fochteloërveen.

Uit al deze gegevens moet geconcludeerd worden, dat de Middenbrabantse korhoenderpopulatie zich, ondanks de algehele malaise in de jaren zeventig en tachtig, gemanifesteerd heeft als relatief stabiel en levenskrachtig. De biotoompomstandigheden voor het Korhoen in Midden-Brabant steken om een of andere reden gunstig af tegen die elders in Nederland, met uitzondering van de Sallandse Heuvelrug. Opvallend detail is verder, dat de daling in Midden-Brabant in zekere jaren gedeeltelijk toegeschreven moet worden aan stropetrij. Op de Landschotse Heide werden in 1986 strikken aangetroffen, die alleen geschikt waren voor fazanten of korhoenders (Helmich, pers. med.). Bij een valkenier, die - overigens met ver-

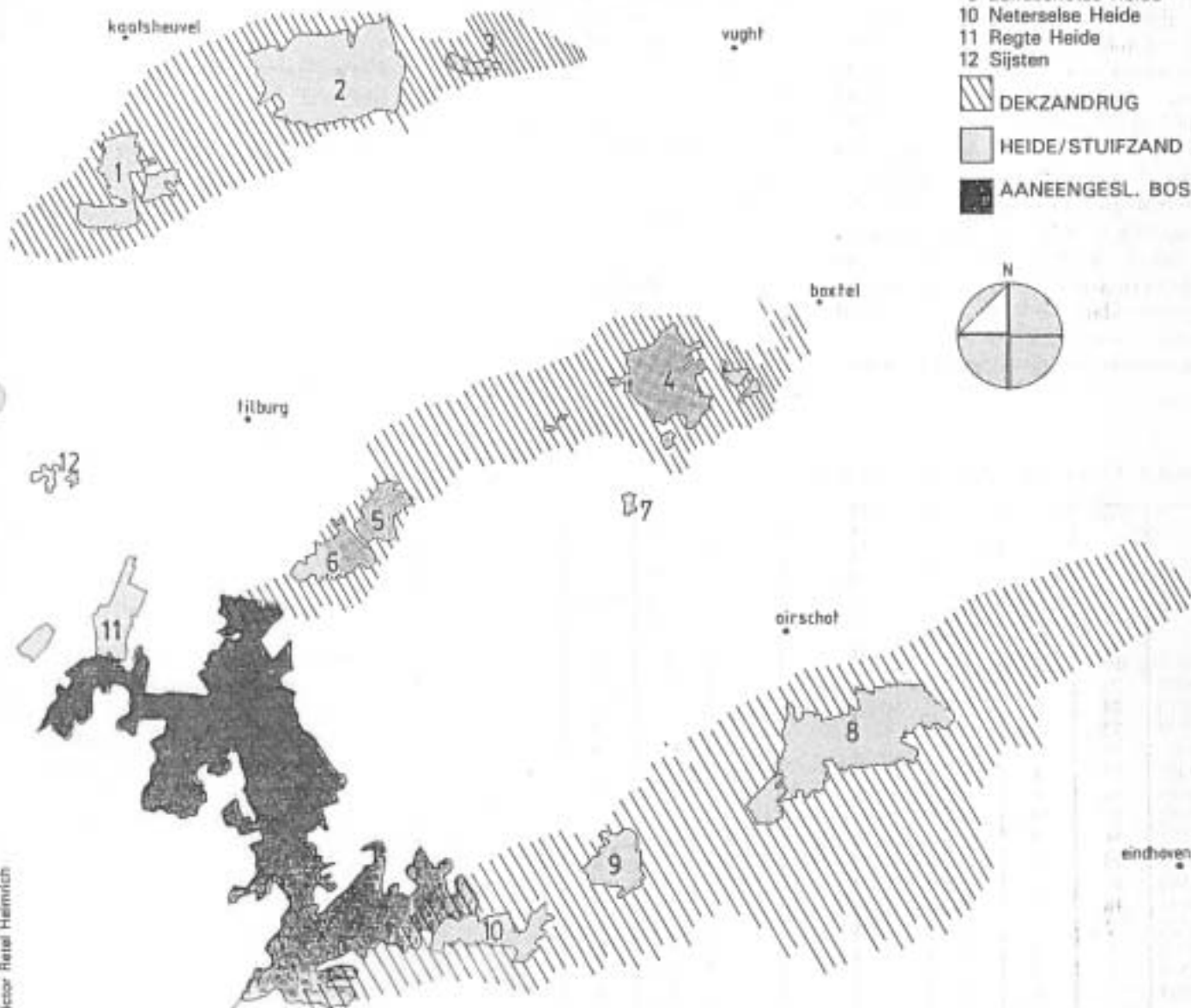
gunning - actief was op de Regte Heide, werden enige diepgevroren korhoenders aangetroffen (Gijzenbeek, pers. med.). De cijfers zijn hierdoor uiteraard negatiever, dan wellicht nodig was.

Kansen voor de nog aanwezige populatie

Kunnen we ons een oordeel vormen over de kansen op een duurzaam behoud van korhoenders in Midden-Brabant? Om die vraag te kunnen beantwoorden is enig inzicht vereist in de landschapsstructuur in deze regio. Alle Midden-brabantse korhoendergebieden zijn tegenwoordig gelegen op drie kenmerkende, in noordoost-zuidwest richting verloopende, dekzandgordels. Deze gordels vormen een belangrijk structuurgegeven in het landschap van de Centrale Slenk (fig. 1). Bijzonder duidelijk is dat te zien op de meest zuidelijke gor-

del, waarop de Oirschotse, de Landschotse en de Neterselse Heide gelegen zijn. Deze terreinen bevinden zich alle op korte, 'bevliegbare' afstand van elkaar. De middelste gordel wordt gevormd door de reeks Kampina, Oisterwijkse Bossen, Kerkeindse Heide en Beekse Heide/Bergen. Het eerstgenoemde en het laatstgenoemde terrein waren respectievelijk tot de jaren tachtig en zestig getenommerde korhoenderterreinen. Op de meest noordelijke gordel liggen de Loonse en Drunense Duinen, die zich voortzetten in de Helvoirtse Heide en de Guldenberg. Op de westelijke flank van de Centrale Slenk bevindt zich eveneens een aaneenschakeling van hoge zandgronden met een daarbij behorend complex van natuurgebieden. Ook die vormen actueel en potentieel geschikt korhoenderbiotop, met de Regte Heide als zwaarte-

Fig. 1. Natuurgebieden in Midden-Brabant.

punt. Vroeger waren aantrekkelijke levensomstandigheden voor korhoenders overigens niet beperkt tot de relatief droge dekzandgordels.

In de tussengelegen, relatief vochtige vlakten kwamen ook geschikte heidevelden voor, die echter al lang geleden ontgonnen zijn. Thans resteren daarvan nog slechts enkele kleine snippers, zoals de Klein Oisterwijkse Heide. Dergelijke terreintjes werden in de loop van de jaren zeventig als eersten door het Korhoen verlaten. Eigen waarnemingen bevestigen echter het bestaan van intensieve interacties tussen veel van de genoemde terreinen. In de 'goede' tijd, begin jaren zeventig, zijn meermalen uitwisselingen van overvliegende korhoenders waargenomen. Deze waarnemingen onderbouwen de stelling, dat in Midden-Brabant gesproken kan worden van een 'meta-populatie', welke in principe gebruik maakt van alle in de regio voorkomende geschikte habitatplekken (o.a. Opdam, 1987; Verboom, 1991). De toevoeging 'geschikt' moet daarbij ruim worden opgevat. De bedoelde plekken vertonen weliswaar verschillen in oppervlakte, vegetatiestructuur, voedselaanbod en dergelijke, maar deze verschillen zijn niet onveranderlijk. Het langdurig voortbestaan van een soort is daardoor minder afhankelijk van jaarlijks optredende fluctuaties in reproductiesucces dan van veranderingen in de kwaliteit van het landschap. Fragmentatie en isolatie van natuurgebieden heb-

ben met name in Brabant de kwaliteit ervan ernstig aangetast. Voor het Korhoen - alsook voor talloze andere soorten - komt daar nog bij, dat de term 'geschikt' niet beperkt kan worden tot heide terreinen. Met name voor de voedselvoorziening van de kuikens zijn de kwaliteitskenmerken van het aangrenzende agrarische gebied van doorslaggevende betekenis. Bij het bepalen van de kansen voor het restant van de Middenbrabantse metapopulatie moet dan ook met name gekeken worden naar de mate van isolatie van de complete habitat-complexen.

Onderzoek in Zweden (Angelstam & Martinsson, 1990) geeft aan, dat isolatie mogelijk een rol speelt, wanneer de afstand tussen de plekken, die door korhoenders bewoond worden, drie kilometer of meer bedraagt. Ondanks de verre gaande veldsnippering van het landschap betekent dit, dat de factor 'isolatie' bij de achteruitgang van korhoenders in Midden-Brabant wellicht niet van overwegend belang is geweest: met name op de westelijke flank van de Centrale Slenk, op de zuidelijke dekzandgordel en op de noordelijke dekzandgordel liggen diverse, voor korhoenders belangrijke plekken op een afstand van slechts twee of drie kilometer van elkaar. De belangrijkste beperkende factor ligt hier echter ongetwijfeld in het aangrenzende agrarische gebied, waarin nauwelijks nog voedsel te vinden is voor korhoenderkuikens (Niewold, 1990).

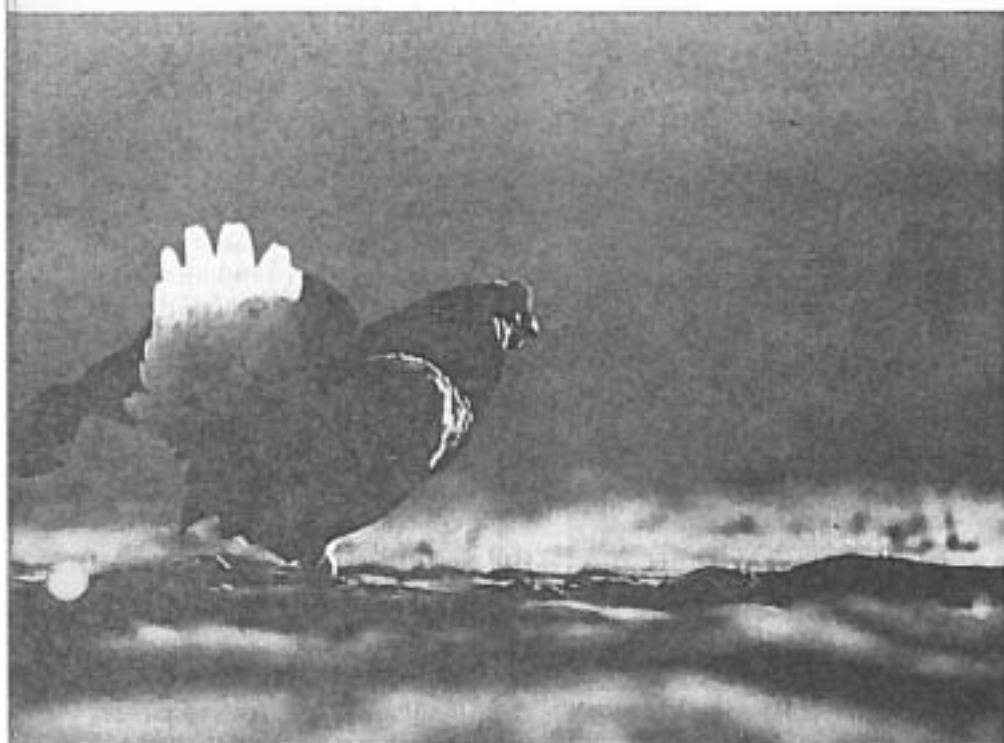

Perspectief op een duurzaam behoud

Twee voorwaarden zijn van groot belang voor een duurzaam behoud: 1) de voedselsituatie voor de kuikens moet worden verbeterd door extensivering van agrarisch beheer in nog bestaande korhoendergebieden en 2) de beschikbare oppervlakte moet worden vergroot door herstel van het heidebiotoop. Er is thans een aantal ontwikkelingen aan te wijzen, waardoor mogelijk in de toekomst beter kan worden voldaan aan de eerstgenoemde voorwaarde. Op basis van het Natuurbeleidsplan en het provinciale Natuurontwikkelingsplan wordt in Noord-Brabant een herstelplan ontwikkeld voor beekdalen, die de ruggegraat moeten gaan vormen van de Ecologische Hoofdstructuur (E.H.S.). De feitelijke inrichting van de EHS zal in belangrijke mate gestalte moeten krijgen binnen landinrichtingsprojecten. Deze EHS valt op een aantal plaatsen in Midden-Brabant geheel of gedeeltelijk samen met belangrijke fourageergebieden van korhoenders, namelijk het beekdal van de Oude Ley en Poppelsche Ley, grenzend aan de Regte Heide, het beekdal van de Grote Beerze, gelegen tussen de Landschotse en de Neterselse Heide en het beekdal van de Kleine Beerze, tussen de Landschotse en de Oirschotse Heide. Bij de aanwijzing van de Loonse en Drunense Duinen tot Nationaal Park spelen de agrarische gebieden nabij De Brand

Tabel 1. Aantal baltsende korhanen in Midden-Brabant.

	Oirschotse Heide	Regte Heide	Landschotse Heide	Kampina	Loonse en Drunense Duinen	Neterselse Heide	Kl. O. Hel	Sijsten	(West v. L. & D. Duinen) Loon Hel	Totaal
1976	25	23	15	16	10	8	6	4	5	112
1977	25	21	13	12	8	8	4	3	4	98
1978	24	18	11	10	7	6	3	2	1	82
1979	23	12	10	8	6	5	2	0	0	66
1980	20	9	7	6	5	4	3	0	0	54
1981	17	8	8	6	3	3	2	1	0	48
1982	16	8	6	3	2	1	0	1	0	37
1983	12	10	5	2	4	1	0	1	0	35
1984	14	8	5	3	2	0	1	0	0	33
1985	10	7	5	2	3	0	0	0	0	27
1986	16	7	3	2	3	0	0	0	0	31
1987	18	5	3	2	4	0	0	0	0	32
1988	7	4	3	2	3	0	0	0	0	19
1989	5	2	0	1	4	0	0	0	0	12
1990	5	4	0	0	4	0	0	0	0	13
1991	4	6	0	0	4	0	0	0	0	14

Hoe lang zal het Korhoen in Midden-Brabant nog aanwezig zijn? (foto: L. Kete-laars)

en de Margriet een belangrijke rol voor kothoenders. Op de Rovertsche Heide wordt thans op een gebied van ongeveer 150 ha gepoogd een heidebiotoop te herstellen op voormalige dennenakkers. Dit terrein kan een belangrijke schakel gaan vormen tussen de Regte Heide en het complex van de zuidelijke dekzandrug. In de zomer van 1991 werd eenmaal een kothaan waargenomen op deze heide-in-woording (Reuser, pers. med.)

Inzet van het instrumentarium van het Soortbeschermingsplan kan een extra stimulans zijn voor een herstel van de populatie in de Centrale Slenk. Van het allergegrootste belang is daarbij de overweging, dat een deel van de werkelijk inheemse populatie wellicht behouden kan blijven door een concentratie van de beschikbare financiële middelen op de genoemde gebieden. Gezien de wetenschappelijke en praktische bezwaren, die er bestaan tegen herintroductieprogramma's voor kothoenders is het dan ook onbegrijpelijk, dat de beleidsmakers de nog aanwezige kothoenders in Midden-Brabant aan hun lot overlaten.

Voorwaarde is wel, dat een aanzienlijke oppervlakte cultuurgrond kan worden verworven. De tweeënehalve miljoen gulden die nu voor soortbescherming is uitgetrokken is dan ook onvoldoende. Wil de overheid ernst maken met haar streven tot behoud van deze

schitterende heidevogel, dan is een aanzienlijk grotere financiële injectie voor de Brabantse kothoenderbiotopen dringend nodig. Komt die er niet, dan blijft het Soortbeschermingsplan voor het Kothoer niet meer dan een onbevucht ei.

Literatuur:

- Angelstam, P. & B. Martinsson, 1990. The importance of appropriate spatial and temporal scales in population studies - conservation lessons based on the population dynamics of Black grouse in boreal forest in Sweden. In: De toekomst van de wilde hoenderachtigen in Nederland. Organisatiecommissie Nederlandse Wilde Hoenders. Amersfoort: 82-97.
- Anonymus, 1991. Soortbeschermingsplan Korhoen. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. 's-Gravenhage.
- Boxstaele, R. van, 1990. Problemen bij herpopulatie door uitzetten van in gevangenschap gefokte hoenderachtigen. In: De toekomst van de wilde hoenderachtigen in Nederland. Organisatiecommissie Nederlandse Wilde Hoenders. Amersfoort: 152-158.
- Braam, A., 1990. Korhoenders in Midden-Brabant, van braadkip tot toetssteen. In: Vogels in Midden-Brabant. Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant. Oisterwijk: 21-27.
- Niewold, F., 1987. De kothoenders van onze heideterreinen; heden, verleden en toekomst. RIN-rapport 87/3. Arnhem.

Niewold, F., 1988. Handgeschreven overzicht van aantallen kothanen tussen 1940 en 1987 in Nederland per provincie. In tabelvorm. RIN, Arnhem.

Niewold, F., 1990. The decline of the Black grouse in the Netherlands. In: De toekomst van de wilde hoenderachtigen in Nederland. Organisatiecommissie Nederlandse Wilde Hoenders. Amersfoort: 71-82.

Opdam, P., 1987. De metapopulatie: model van een populatie in een versnipperd landschap. Landschap 4/4: 289-306.

Robertson, P. & S. Dowell, 1990. The effects of hand-rearing on wild gamebird populations. In: De toekomst van de wilde hoenderachtigen in Nederland. Organisatiecommissie Nederlandse Wilde Hoenders. Amersfoort: 158-172.

Vessem, J. van, P. Debecker & H. Poetmans, 1990. Reintroduction experiment of Black grouse at the Kalmthout Heath. In: De toekomst van de wilde hoenderachtigen in Nederland. Organisatiecommissie Nederlandse Wilde Hoenders. Amersfoort: 136-146.

Verboom, J., 1991. Metapopulatiemodellen: de toepasbaarheid voor inrichting en beheer. Landschap 8/3: 191-199.

L. Hilgers
Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant
Bernard Vrienslaan 7
5062 EM Oisterwijk.